

دو فصلنامه پژوهشنامه نسخه‌شناسی متون نظم و نثر فارسی

سال هشتم، شماره بیستم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

معرفی برخی از نسخه‌های تملکی شیخ محمد خاتون عاملی (فقیه اعظم جنوب هند)، در کتابخانه مجلس شورای اسلامی^۱

کاظم استادی^۲

کارشناس ارشد گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، قم

چکیده

شیخ محمد خاتون عاملی (م ۱۰۵۹ق) «فقیه»، «شاعر» و عالم ذی‌فنوننی است که حدود بیست سال پیشوای دولت سلطان عبدالله قطب‌شاه (حکومت ۱۰۳۵-۱۰۸۳ق) در جنوب هند بود. وی از شاگردان میر محمد مؤمن استرآبادی (م ۱۰۳۴ق) در هند و نیز دایی خویش، شیخ بهایی (م ۱۰۳۱ق) در ایران بود و تألیفات متعددی از خود به جا گذاشته است. ابن‌خاتون حوزه‌ی درسی در حیدرآباد هند برپا نمود و شاگردان متعددی نیز پرورش داد. وی کتابخانه شخصی معظمی در حیدرآباد هند داشت که پس از انتقال به ایران، فرزندش چهارصد نسخه خطی آن را به کتابخانه آستان قدس رضوی وقف نمود؛ که مهم‌ترین و پرتعدادترین نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه رضوی تا پیش از اهدای ۷۰۰ نسخه خطی نادرشاه افشار به این کتابخانه است. از عناوین وقفی این کتابخانه شخصی، حدود ۲۵ نسخه یافت نشد؛ که در پی دستیابی به آنها، به برخی از نسخه‌های تملکی ابن‌خاتون در کتابخانه مجلس شورای اسلامی برخورد شد. به همین مناسبت، این بررسی لازم بود که چه نسخه‌های تملکی از شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس وجود دارد؟ در نوشتار حاضر، بعضی از نسخه‌های تملکی شناسایی شده از شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس شورا معرفی شده‌اند.

واژه‌های کلیدی:

کتب وقفی کتابخانه آستان قدس، محمد بن علی خاتون، قطب‌شاهیان، تشیع حیدرآباد، اسدالله محمد مؤمن خاتون عاملی.

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۲/۷/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۱۰

۲. kazemostadi@gmail.com

۱. مقدمه

محمد بن علی بن احمد بن علی (نعمه‌الله) بن خاتون (م ۱۰۵۹ق)، «فقیه»، «عالم ذی فنون»، «شاعر» و از همه مهم‌تر، حدود بیست سال «پیشوا» یا به تعبیر دیگر، صدراعظم دولت سلطان عبدالله قطب‌شاه (حکومت ۱۰۳۵-۱۰۸۳ق) در جنوب هند بود. در منابع فارسی-هندی متقدم، همانند دو اثر تاریخی از شاگردان ابن خاتون، یعنی *حدایق السلاطین ابن طیفور* و *حدیقه السلاطین نظام‌الدین صاعدی*، از وی با عناوین «علامی شیخ محمد»، «نواب علامی فهامی شیخ محمد»، «نواب علامی فهامی پیشوا الزمانی»، «نواب علامی»، «علامه ابن خاتون» یا «پیشوا» یاد شده است (برای نمونه نک: صاعدی شیرازی، ۱۹۶۱م: ۳۴، ۷۵، ۷۸-۸۰؛ ابن طیفور، بی‌تا: ۲۲۲-۲۲۵).

شیخ محمد خاتون عاملی از شاگردان میر محمد مؤمن استرآبادی (م ۱۰۳۴ق) در هند، و نیز دایی خود، شیخ بهایی (م ۱۰۳۰ یا ۱۰۳۱ق)، در ایران بود و تألیفات متعددی از خود به جا گذاشته (نک: استادی، ۱۴۰۲ش: ۵ سراسر متن) که تقریظ و اجازه‌ای از شیخ بهایی بر ترجمه *اربعین بهایی* وی، قابل توجه است (برای نمونه نک: خاتون عاملی، ۱۰۳۷ق: برگ آخر). وی حوزه‌ی درسی در حیدرآباد هند برپا نمود و شاگردان متعددی را پرورش داد (برای نمونه نک: استادی، ۱۴۰۲ش: ط، سراسر متن)؛ که از جمله برترین آن‌ها میرزا محمد بن شرف‌الدین موسوی جزائری حسینی (قرن ۱۱) صاحب اثر *مفصل جوامع الکلام فی دعائم الاسلام* است (نک: والازاده و حافظیان، ۱۳۸۳ق: سراسر متن).

ابن خاتون در سال ۱۰۵۸ قمری با کسب اجازه از سلطان عبدالله قطب‌شاه، سفر حج خود را آغاز نمود و حدود پنج جمادی‌الاول سال ۱۰۵۹ق قبل از رسیدن به عربستان، میانه راه و در بندر «مخا»ی یمن درگذشت (استادی، ۱۴۰۲ش: ۱۱، سراسر متن). جنازه‌اش پس از یک سال و در حدود رمضان سال ۱۰۶۰ق، در نزدیکی محل کارش در حیدرآباد هند دفن شد که اکنون محل زیارت شیعیان جنوب هند است (نک: عزمی، ۱۹۹۲م: ۱۶۰).

۲. بیان مسئله

طبق شواهد مختلف، شیخ محمد خاتون، کتابخانه معظمی در حیدرآباد هند داشته (نک: استادی، ۱۴۰۲ش: ۸، مقدمه) که پس از انتقال به ایران، فرزندش چهارصد نسخه خطی آن را به کتابخانه آستان قدس رضوی وقف نموده است؛ اما متأسفانه نه این آثار وقفی نفیس، «فهرست مستقل» شده‌اند و نه تاکنون پژوهشی درباره این کتابخانه و نسخه‌های آن صورت گرفته است. پس از بررسی و فهرست عناوین کتابخانه ابن خاتون در سال جاری (۱۴۰۲ش)، حدود ۲۵ نسخه از عناوین وقفی این کتابخانه شخصی یافت نشدند. در این میان، و در سیر جست‌وجو و دستیابی به کسری این نسخه‌ها، به برخی از نسخه‌های تملکی ابن خاتون در کتابخانه مجلس شورای اسلامی برخورد شد. به همین مناسبت، این تأمل لازم بود که بررسی شود کدام نسخه‌های تملکی از شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس وجود دارند؟

در نوشتار حاضر، با روش پژوهش کتابخانه‌ای، به برخی از نسخه‌های تملکی شناسایی شده از وی در میان نسخه‌های خطی موجود کتابخانه مجلس شورای اسلامی می‌پردازیم؛ اما قبل از آن، مناسب است تا اطلاعاتی درباره وضعیت کتابخانه «علامه فهامی شیخ محمد خاتون» و برخی مسائل مربوط به آن دانسته شود.

۲-۱. کتابخانه وقفی اسدالله خاتون به آستان قدس

مهم‌ترین و پرتعدادترین نسخه‌های خطی موجود در آستان قدس رضوی تا پیش از اهدای ۷۰۰ نسخه خطی (نک: شاکری، ۱۳۸۰ش: ۱۵) توسط نادرشاه افشار (م ۱۱۶۰ق) به سال ۱۱۴۵ق (که از جنگ هندوستان به ایران منتقل نموده است)، نسخه‌های کتابخانه شخصی شیخ محمد خاتون در این کتابخانه است که شامل چهارصد نسخه خطی نفیس‌اند.

کتابخانه شخصی شیخ محمد خاتون، توسط سلطان عبدالله قطب‌شاه یا به دستور وی (نک: علامه فلسفی، ۱۳۸۶ش: ۶۵) از هند به ایران منتقل شد و در اختیار ورثه ابن خاتون در

مشهدالرضا(ع) قرار گرفت (نک: نصرآبادی، ۱۳۱۷: ۱۵۹ و ۱۶۰) و به سال ۱۰۶۷ق، اسدالله مؤمن خاتون عاملی آن را با مهر و یادداشت ذیل، وقف آستان قدس رضوی کرد: «این کتاب را با سیصد و نود و نه جلد دیگر وقف آستانه حضرت علی ابن موسی رضا نمود، اضعف عبادالله العنی ابن شیخ محمد مومن اسداله الخاتونی که ساکنان مشهد مقدس از مطالعه آن بهره‌مند گردند. هرکه بفروشد بلعنت خدا و نفرین رسول و غضب امام گرفتار شود ۱۰۶۷». زیر این مهر بزرگ نیز نوشته شده: «الواقف اسدالله ابن شیخ محمد مؤمن (المشتهر بابن خاتون المشهدی عاملی) عفی عنه و لجمیع المؤمنین فی شهور سنه ۱۰۶۷ق» به همراه مهر بیضوی واقف با عبارت: «یا اسدالله، غلام توام، این شرفم بس که به نام توام» (نک: جزائری، قرن ۱۱: نسخه ۲۵۰۹).

برای معرفی فهرست کتابخانه ابن خاتون، با چندین ماه تلاش و از طریق جست‌وجوی در فهرس مختلف کتابخانه آستان قدس و نیز «فهرستگان نسخ خطی ایران» و نیز رایانه کتابخانه قدس رضوی، فهرست نسخ خطی وقفی فرزند شیخ محمد خاتون در یک مجموعه جمع‌آوری و تنظیم شد (نک: استادی، ۱۴۰۲ش: ۸، مقدمه)؛ اما در این میان، حدود ۲۵ نسخه خطی از ۴۰۰ نسخه وقفی اسدالله خاتون به کتابخانه آستان قدس رضوی یافت نشدند.

۲-۲. جست‌وجوی کسری‌ها کتابخانه وقفی

پس از آنکه چندین نسخه وقفی از اسدالله خاتون به کتابخانه آستان قدس رضوی شناسایی و یافت نشد، تصمیم گرفته شد که در کتابخانه‌ها و فهرس دیگر نسخ خطی به جست‌وجوی آثار و نسخ مرتبط با شیخ محمد خاتون پرداخته شود. در این میان، حدود پنج نسخه تملکی و سه نسخه مشکوک به تملیک از ابن خاتون در کتابخانه مجلس شورای اسلامی یافت شد؛ البته ممکن است نسخه‌های دیگری نیز در این کتابخانه موجود باشند که از چشم ما دور مانده باشند. قابل ذکر است که تمامی نسخه‌های وقفی اسدالله مؤمن خاتون عاملی به کتابخانه آستان

قدس رضوی، مهر و یادداشت وقف وی را در برگ‌های ابتدا یا انتها، یا در هر دو جا دارند؛ اما در بررسی نسخه‌های شناسایی شده در کتابخانه مجلس، مشاهده شد که هیچ‌یک آن‌ها دربردارنده مهر وقف اسدالله خاتون یا حاشیه و یادداشتی از وی نیستند.

بنابراین اکنون این سؤال مطرح می‌شود که وضعیت نسخه‌های تملکی شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس، چه نسبتی با کتابخانه شخصی وی و نیز چهارصد نسخه وقفی فرزند او به آستان قدس رضوی دارند؟

۳-۲. احتمالات پیش رو برای جداافتادگی برخی نسخه‌ها

در پاسخ به این پرسش که وضعیت نسخه‌های تملکی شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس چه نسبتی با کتابخانه شخصی وی دارد، چندین احتمال و فرض قابل طرح‌اند که ممکن است یکی از آن‌ها علت جداافتادگی نسخ کتابخانه مجلس از کتابخانه آستان قدس رضوی باشند. چون مهر وقفی اسدالله بر نسخه‌های مجلس شورا موجود نیستند، به نسبت اینکه «مهر وقفی داشته‌اند و حذف گشته‌اند» یا اساساً «این نسخه‌ها از ابتدا دارای نشان وقفی نبوده‌اند»، چهار حالت فرضی متصور است:

۳-۲-۱. آثار مجلس، نسخه‌های قبل از سفر ابن خاتون به هند است.

این احتمال وجود دارد که نسخه‌های موجود در مجلس شورای اسلامی، نسخه‌هایی بوده‌اند که در زمان حضور شیخ محمد خاتون در ایران، در دست عده‌ای از افراد افتاده بوده یا اهدا شده است. به عبارت دیگر، علامه فهامی شیخ محمد خاتون در دو مرحله در ایران به سر برده است: مرحله اول از زمان تولد تا حدود سال ۱۰۰۹ق (در مشهد و قزوین) و نیز در میان سال‌های ۱۰۲۴ تا ۱۰۲۹ق در اصفهان (نک: ابن طیفور، بی تا: ۲۲۳)؛ بنابراین ممکن است که در این سال‌ها، برخی از نسخه‌های خطی محمد خاتون در دست دیگران به امانت بوده و یا برخی از آن‌ها به کاتبانی برای کتابت سفارش شده است، اما به شیخ محمد خاتون برگشت داده نشده و

در ایران باقی مانده‌اند؛ یعنی اساساً این نسخه‌ها به هند نرفته‌اند تا بعد از درگذشت ابن‌خاتون به ورثه وی منتقل شده باشند، تا ایشان آن‌ها را وقف کتابخانه آستان قدس رضوی بنمایند.

۲-۳-۲. نسخه‌های تملکی مجلس، آثار جداافتاده در هند است.

احتمال دیگر آن است که نسخه‌های موجود در کتابخانه مجلس، از کتابخانه شیخ محمد خاتون در هند بوده‌اند، اما این نسخه‌ها و مانند آن، در دست برخی از افراد در همان کشور هند جا مانده و بعدها توسط دیگران و به صورت مستقل به ایران منتقل شده و سپس به کتابخانه مجلس شورا منتقل گردیده‌اند. بنابراین، این نسخه‌های مجلس اساساً نمی‌توانسته‌اند دارای مهر و یادداشت وقفی از سوی فرزند شیخ محمد خاتون باشند؛ چون در اختیار اسدالله خاتون قرار نداشته‌اند.

۲-۳-۳. آثار تملکی مجلس، از بار ارسالی هند سرقت شده‌اند.

چون این نسخ تملکی موجود ابن‌خاتون در کتابخانه مجلس شورا، مهر وقفی اسدالله مؤمن خاتون را ندارند، یک احتمال ممکن آن است که در زمان حمل کتابخانه شیخ محمد خاتون از بندر مچھلی پتن^۱ هند تا ایران، یعنی میان راه حیدرآباد به بندرعباس (نک: علامه فلسفی، ۱۳۸۶ش: ۶۵) یا از بندرعباس تا مشهدالرضا(ع)، و قبل از تحویل کتابخانه خاتون به فرزندش اسدالله، از بار مسافرتی برداشته شده یا جداافتاده شده و بعدها به کتابخانه مجلس شورا منتقل گردیده باشند.

۲-۳-۴. نسخه‌های مجلس، آثار سرقتی از کتابخانه قدس رضوی هستند.

یک احتمال ممکن اما ضعیف نیز این است که نسخه‌های خطی مجلس شورا، در واقع از سری نسخه‌های وقفی اسدالله خاتون به کتابخانه آستان قدس رضوی هستند که در طول قرن‌ها، توسط افرادی از این کتابخانه جدا شده‌اند و سپس، سهواً یا عمداً صفحات دارای مهر و یادداشت وقفی آن‌ها از بین رفته و آنگاه به کتابخانه مجلس فروخته یا اهدا شده‌اند.

۱. ظاهراً بندر ماچیلیپاتنام (Machilipatnam) در نزدیکی شهر حیدرآباد است.

بنابراین و در این فرض، این نسخه‌های مجلس شورا و احیاناً برخی از کتابخانه‌های دیگر ایران، جزو کسری حدود ۲۵ نسخه از نسخه‌های چهارصدگانه اسدالله خاتون قابل محاسبه هستند تا فهرست کتاب‌های وقفی ابن خاتون به سال ۱۰۶۷ق تکمیل گردند.

۳. فهرست نسخه‌های تملکی ابن خاتون در مجلس

نسخه‌های خطی فراوانی مرتبط با شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس وجود دارد که بیشتر آن‌ها مربوط به نسخه کتاب ترجمه قطب‌شاهی (ربعین شیخ بهایی) است. برای جست‌وجو و پیدا نمودن نسخه‌های تملکی ابن خاتون عاملی، تنها نسخه‌های تاریخ‌دار ماقبل سال ۱۰۵۹ق و نیز نسخه‌های خطی مرتبط اما بدون تاریخ کتابت، ملاحظه شد.

نسخه‌های بدون تاریخ کتابت از آن‌رو ملاحظه شدند که شاید تاریخ کتابت آن‌ها ماقبل سال ۱۰۵۹ق باشد. اما اینکه چرا فقط نسخه‌های ماقبل سال ۱۰۵۹ق مد نظر قرار گرفت، بدان علت است که شیخ محمد خاتون در سال ۱۰۵۹ق وفات یافته (استادی، ۱۴۰۲ش: ی ۱۱، سراسر متن) و از این تاریخ به بعد، نمی‌توانسته فعالیت‌های از نوع تملیک نسخه‌های خطی داشته باشد.

اما دامنه جست‌وجوی ما در فهرست مجلس شورا و سایت کتابخانه مجلس و نیز فهرستگان نسخ خطی ایران، با این عناوین و عبارات انجام شده است: «ابن خاتون»، «محمد بن علی»، «شیخ محمد خاتون»، «علامه فهامی»، «پیشوا»، «خاتون عاملی»، «خاتون عاملی»، «الواثق بالله الغنی»، «الواثق برب العباد»، «الشهیر بابن خاتون»، «محمد عاملی»، «نواب علامی فهامی»، «علامی فهامی شیخ الاسلامی»، «اسلام ملاذی شیخ محمد»، «شیخ محمد» و مانند آن‌ها.

نتایج به‌دست آمده دو دسته‌اند: یک نسخه که نشان روشن از تملیک شیخ محمد خاتون دارند و نسخه‌هایی که شاید از آن وی بوده باشند. فهرست این نسخ عبارت‌اند از:

۳-۱. مجموعه (التکلیفیه و آثار دیگر)

مؤلف: محمد بن مکی عاملی جزینی، شهید اول (متوفی ۷۸۶ق).

کد دستیابی به کتاب: ۱۰۰۷۰.

کتاب نسخه: عطاءالله بن مسیح بن ابراهیم بن حسن بن کرم‌الله آملی (زنده ۹۴۵ق).

تاریخ کتابت نسخه: حدود سال ۹۴۵ق.

آغاز نسخه: (مجموعه است؛ اثر اول التکلیفیه) «بسمله، الحمد لله الذی لم یخلق الخلق عبثا

و لم تدعهم...»

انجام متن نسخه: (مجموعه است؛ اثر آخر: اجوبه المسائل الشامیه، تلخیص از احمد بن

محمد سبعی) «... کان علی مذهب الحق... فی الاولین احوط».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: تعلیق و نستعلیق؛ تعداد صفحات: ۳۳۴ برگ؛ تعداد سطر: گوناگون؛ عناوین و نشانی‌ها

شنگرف و مشکی؛ جلد: چرمی ضربی، ترنج با سر. قطع: ۱۶×۱۲ سم. ۳۳۴ گ.

ویژگی‌های نسخه:

- مجموعه‌ای شامل کتاب‌ها و رسائل فقهی و غیر آن است که به خط عطاءالله بن مسیح

آملی، از شاگردان محقق کرکی (م ۹۴۰ق) است. آملی نسخه‌های خطی متعددی را کتابت نموده

است که غالباً در موضوع فقه‌اند و تعداد زیادی از آن‌ها میان سال‌های ۹۳۳ تا ۹۴۵ کتابت شده‌اند.

وی چند رساله از نوشته‌های محقق کرکی را نیز استنساخ کرده و محقق کرکی (در صفحه

اول نسخه مجموعه شماره ۸۴۲۱ کتابخانه مجلس)، در تاریخ رجب ۹۳۱ق اجازهای را به

«کمال‌الدین عطاءالله بن مسیح آملی» در همین نسخه او نوشته است.

- نسخه در حواشی تصحیح شده است و برخی از رسایل دارای حواشی و تعلیقات بسیار از

افراد و نیز از شخص کاتب است که خود از علماست.

- در برگ اول نسخه و برخی صفحات آن (برگ ۷ و ۱۹۹)، یادداشت تملک محمد بن علی

مشهور به ابن‌خاتون عاملی (م ۱۰۵۹ق) است؛ از جمله به تاریخ ۱۰۰۱ق و مهر بیضوی وی و

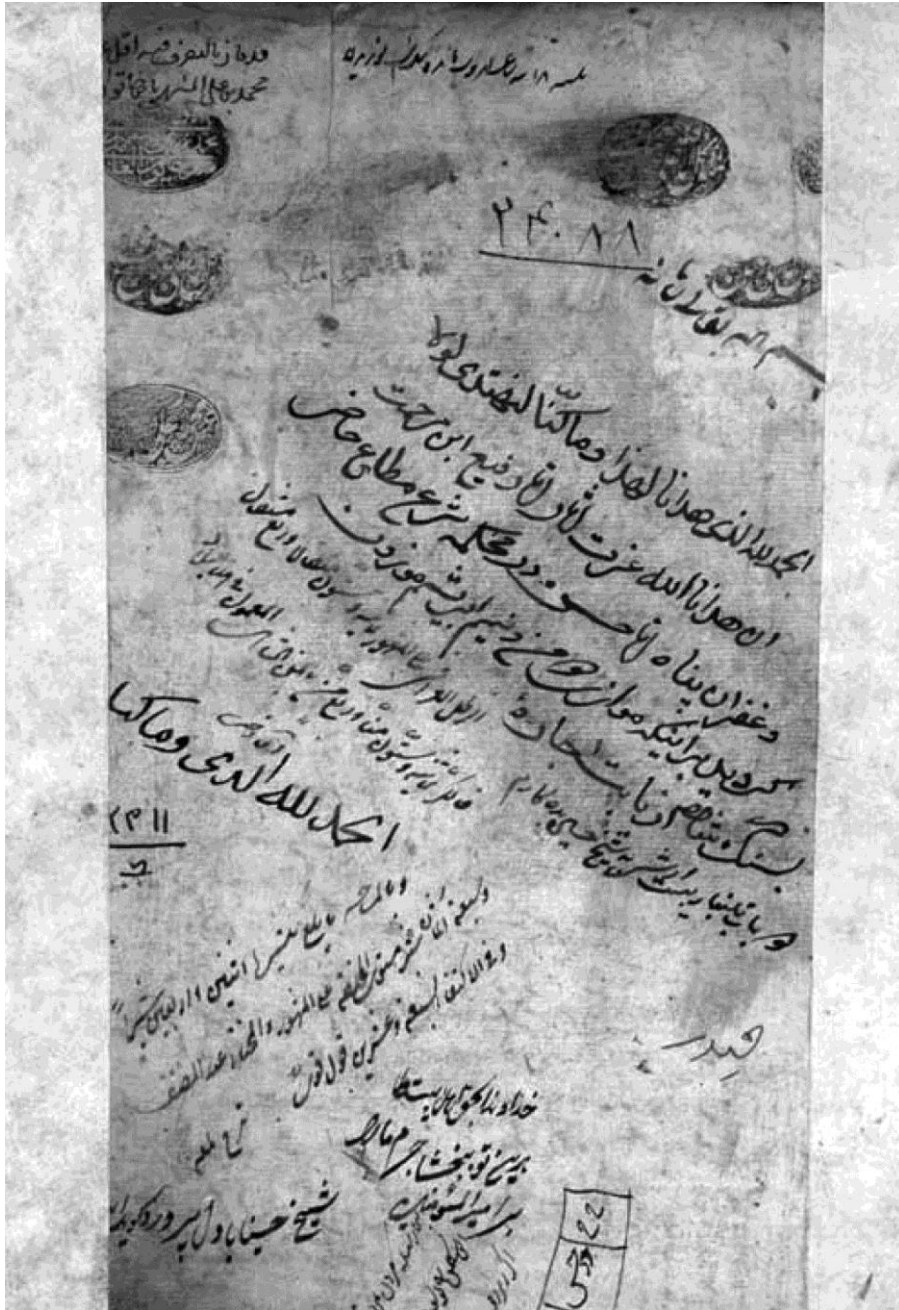
چند مهر بیضوی دیگر ناخوانا.

در برگ هفتم، یادداشت ملکیت ابن خاتون این گونه آمده است: «قد تشرفت بتملیکه فی اواسط شهر ذی القعدة الحرام فی محروست قزوین سنه ۱۰۰۱ احدی و الف من الهجرة و انا العبد محمد بن علی الشهیر بابن خاتون العاملی».

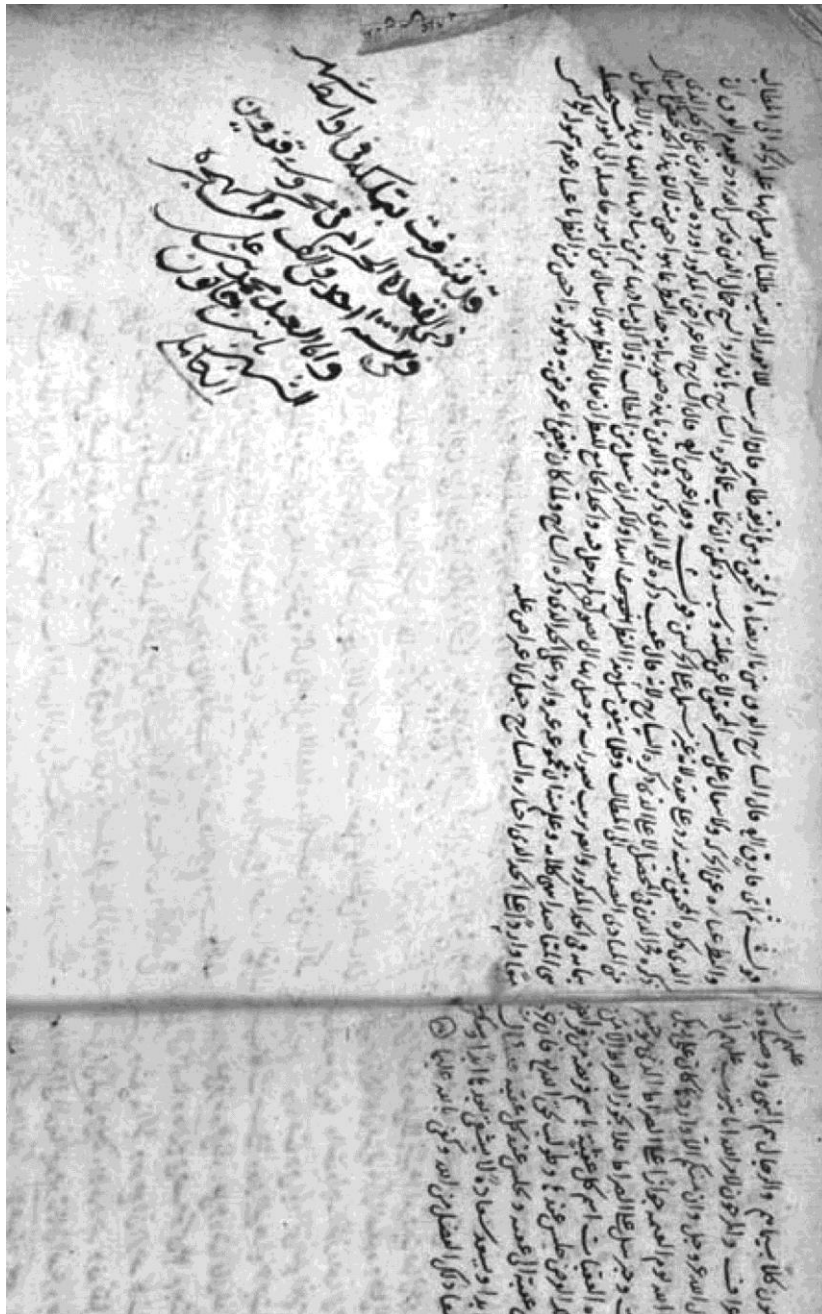
در برگ ۱۹۹، یادداشت ملکیت شیخ محمد خاتون این گونه آمده است: «قد دخل فی ملکى و العبد محمد بن علی الشهیر بابن خاتون العاملی».

– مجموعه شامل مطالب ذیل است: التکلیفیه / شهید اول محمد بن مکی عاملی (در مبحث تکلیف و مکلف در پنج فصل؛ که در این نسخه، سه فصل آمده است)، ص ۱-۴؛ الاعتقادات / محمد بن علی بن بابویه صدوق قمی، ص ۸۴؛ انوار الملکوت فی شرح الیاقوت / علامه حلّی، ص ۷۷-۸۱؛ تسلیک النفس الی حظیره القدس / علام حلّی، ص ۷۸-۱۱۵؛ نجاسة المنی و الدم (رساله...) / نظام الدین احمد گیلانی، ص ۱۱۵؛ جواهر الکلمات فی العقود و الايقاعات / شیخ مفلح بن حسن بن راشد صیمری، ص ۱۱۶-۱۵۲؛ التبیینات فی الارث و التورثات / شیخ مفلح بن حسن صیمری، ص ۱۵۲-۱۶۷؛ مناسخات المیراث / سید عمیدالدین عبدالمطلب بن محمد بن اعرج حسینی، ص ۱۶۷-۱۶۸؛ مصباح المبتدی و هداية المقتدی / احمد بن فهد حلّی، ص ۱۶۸-۱۷۶؛ اللعنة الجلیة فی معرفة النیة / احمد بن فهد حلّی، ص ۱۷۶-۱۸۷؛ نیات العبادات و صیغ العقود و الايقاعات / حسن بن مفلح صیمری، ص ۱۸۸-۱۹۹؛ الرسالة الرضاعیة / نورالدین علی بن عبدالعالی محقق کرکی، ص ۲۰۰-۲۰۶؛ صیغ العقود و الايقاعات / علی بن حسین عبدالعالی محقق کرکی، ص ۲۰۶-۲۱۸؛ الهدایة / احمد بن فهد حلّی، ص ۲۱۸-۲۱۹؛ معرفة الله (رساله...)، ص ۲۱۹-۲۲۰؛ حاشیة الباب الحادی عشر / عطاءالله بن مسیح آملی، ص ۲۲۴-۲۳۰. ثلاثون مسئله فی معرفة الله تعالی / شیخ ابوجعفر محمد طوسی، ص ۲۳۰-۲۳۱؛ النافع یوم الحشر فی شرح الباب الحادی عشر / فاضل بن مقداد بن عبدالله سیوری، ص ۲۳۲-۲۵۶؛ بیان فی الفقه / شهید اول محمد بن مکی عاملی، ص ۲۵۶-۳۲۳؛ اجوبة المسائل الشامیه (منتخب...) / تلخیص از: احمد بن محمد سبعی، ص ۳۳۳-۳۳۴.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست نسخ خطی مجلس شورا، مدرک ۱۰-۱۲۱۲.

تصویر ۱: برگ اول نسخه ۱۰۰۷۰ مجموعه؛ یادداشت و مهر شیخ محمد خاتون بالای صفحه سمت چپ

تصویر ۲: برگ هفتم نسخه ۱۰۰۷۰ مجموعه؛ یادداشت تملکی شیخ محمد خاتون

۲-۳. برهان السداد فی شرح الارشاد

نسخه شرح مزجی ارشاد الازدهان علامه حلی است. نسخه حاضر، جلد اول و تا پایان صلوات اموات را داراست.

مؤلف: محمد بن احمد بن نعمت‌الله بن خاتون عاملی (زنده ۱۰۳۹ق).

ظاهراً مؤلف هنگام مجاورت در مکه و به سال ۱۰۰۲ق، تألیف کتاب را شروع کرده است.

کد دستیابی به کتاب: ۸۶۲۴

کاتب نسخه: نامشخص.

ولی بعید نیست از خود مؤلف باشد. دستخط، شبیه خط فرزند ایشان است.^۱ همچنین، در برگ اول یادداشتی است که نسخه را ظاهراً به خط مؤلف معرفی کرده است. در ابتدای نسخه، دو صفحه، خط متفاوت از تمام متن دارد و بدون شنگرف است.

تاریخ کتابت نسخه: قرن ۱۱.

آغاز نسخه: (جدای از عنوان و یادداشت‌های صفحه اول) «الحمد لله الذی من علی عباده بالتکلیف فجعله لاحوالهم فی المعاش نظام الانتظام و سببا فی المعاد لنیل السعاده الابدیه فی دار السلام علی سبیل الاستحقاق...».

انجام متن نسخه: «... و ربما فسر المخترم هنا بالهالك علی غیر بصیره و المعنی علی هذا ظاهر من غیر تکلف الی شیء مما ذکر».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: نسخ (غیرهنری؛ دست‌نویس عمومی): ۱۶۶ برگ؛ تعداد سطر: ۲۶؛ عناوین و نشانی‌ها شنگرف؛ جلد: تیماج دو رو قهوه‌ای. روضبئی ترنج‌دار. قطع: ۵/۲۹×۵/۱۹ سم.

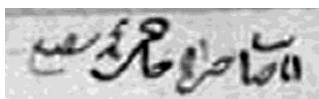
۱. در نسخه مجموعه به شماره ۵۱۳۱ کتابخانه مجلس (ص ۵۶۲ دیجیتال)، یادداشتی از فرزند وی، یعنی احمد بن محمد بن احمد بن نعمت‌الله خاتون عاملی به تاریخ ۱۰۵۷ق موجود است.

ویژگی‌های نسخه

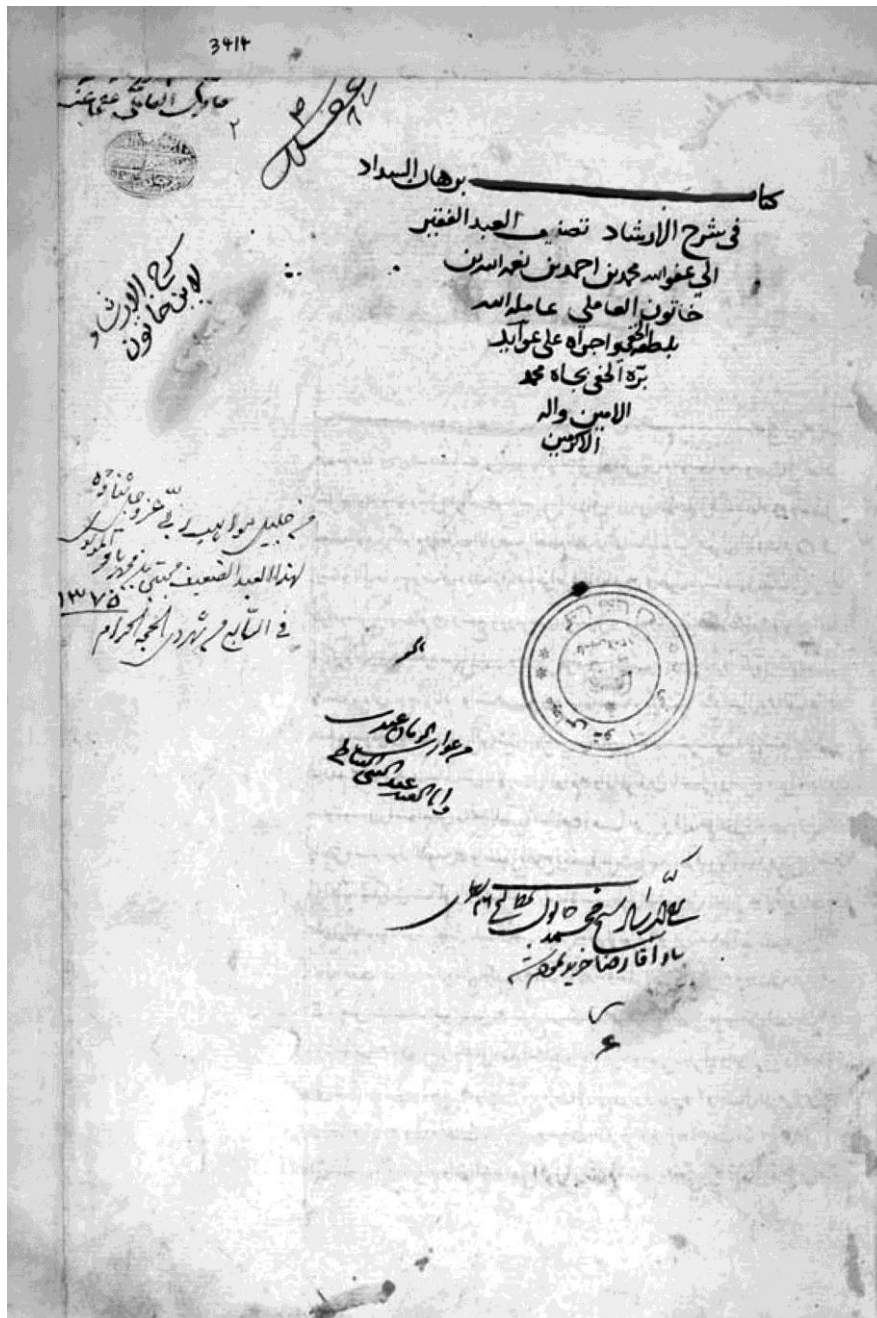
- نسخه ظاهراً توسط خود کاتب تصحیح شده و حواشی اندکی نیز به خط مجزا در برخی صفحات دارد (مثلاً ص ۱۱ دیجیتال).

- در برگ ابتدای متن کتاب، اثر محوشدگی یادداشتی به چشم می‌آید. در دو برگ آغازین نسخه، نام کتاب و مؤلف و یادداشت تملک خاتون عاملی و نیز تملک متأخر از عبدالنبی نباطی وجود دارد. مهر بیضوی یادداشت تملک شیخ محمد خاتون (م ۱۰۵۹ق) دارای این عبارت است: «الواثق بالله الغنی محمد بن علی الشهیر بابن خاتون عاملی».

- در برگ سفید پایانی نسخه، عبارت کوتاهی در بالای صفحه به چشم می‌خورد که نوشته «امانت صاحب آن حاجی محمد شفیع»؛ ولی بخش اول عبارت چندان خوانا نیست و ممکن است کلمات دیگری باشند، ولی اسم حاجی محمد شفیع، که شاگرد شیخ محمد خاتون بوده، به وضوح مشخص است.

در نسخه کتاب قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام اثر حسن بن یوسف مطهر حلی به شماره ۷۹۱۵۰ کتابخانه مجلس، یادداشت اجازه ابن خاتون به محمد شفیع موجود است.
منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست نسخ خطی مجلس شورا، مدرک ۱۰-۲۲۲۷.

تصویر ۳: برگ اول نسخهٔ مجلس ۸۶۲۴ برهان السداد؛ یادداشت و مهر شیخ محمد خاتون عاملی

۳-۳. حاشیه حاشیه شرح تجرید

حاشیه خطیب‌زاده بر حاشیه میر سید شریف (م ۸۱۶ق) بر شرح قدیم تجرید اثر شمس‌الدین محمود اصفهانی (م ۷۴۶ق). بر تجرید الاعتقاد خواجه نصیر (تا اوایل بحث جواهر = قسمت اول از مقصد دوم).^۱

مؤلف: محمد بن ابراهیم معروف به خطیب‌زاده (م ۹۰۱ق).

کد دستیابی به کتاب: ۱۷۴۵.

کاتب نسخه: نامشخص.

تاریخ کتابت نسخه: قرن ۱۰.

آغاز نسخه: «یا من لاتدرکه الاعین بالحاظها و لاتحدہ الالسن بالفاظها...».

انجام متن نسخه: «... بل یکفی فیہ التغایر الاعتباری و ما ذکره لایدل علی تغایر وجود العرض فلا یبطل بما ذکره قطعاً قول ذلک الزاعم اذ یحتمل ان یکون مراده هو الاتحاد بالذات و هو لا ینافی التغایر الاعتباری المصحح للتفریع».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: نستعلیق (غیرهنری؛ دست‌نویس عمومی): ۴۴۱ صفحه (شماره‌گذاری‌ها مغشوش هستند)؛ تعداد سطر: ۲۳ (با حواشی بسیار در حاشیه متن)؛ برخی اندک از عناوین و نشانی‌ها سنگرف؛ کاغذ: اصفهانی. قطع: رقعی ۱۷/۵×۱۳ سم.

ویژگی‌های نسخه:

- در برگه ۲ (۷) ابتدای نسخه، یادداشت‌های متعددی وجود دارد؛ از آن جمله یادداشت

ملکیت و امضای شیخ محمد خاتون (م ۱۰۵۹ق) به تاریخ ۱۰۴۶ق؛ که در آن نوشته شده:

۱. رد حاشیه خطیب‌زاده را نیز در کتابخانه شیخ محمد خاتون ببینید با عناوین: حاشیه حاشیه تسدید القواعد فی شرح تجرید العقائد یا حاشیه علی حاشیه سید شریف بر شرح قدیم تجرید اثر منسوب به سنان‌الدین یوسف معروف به عجم سنان یا سنبل سنان (۹۳۶ق) در کتابخانه رضوی؛ کد دستیابی نسخه: ۹۰ (فهرست رضوی: ۷۸۱).

«من مواهب مولانا الفاضل الالمعی قاضی حقوق الصدق و الو داد احسن الله احواله نائلاً للمراد عبده الواثق برب العباد محمد بن علی الشهیر به ابن خاتون العاملی عفی عنه فی شهرور العام السادس و اربعین بعد الالف من الهجره» محمد بن خاتون عاملی.

- در بین برگ‌های نسخه و در چند جای مختلف، چند ورق یادداشت الصاقی وجود دارد. در این میان، به نظر می‌رسد که چند ورق به خط شیخ محمد خاتون باشند؛ برای نمونه برگ شماره ۳۸ (ص ۱۶ دیجیتال) که مابین صفحات ۴۹ تا ۵۱ قرار گرفته است. این ضمیمه با خط و کاغذ متفاوت با شماره ۳۳ و ۳۷ و ۳۸ شماره صفحه خورده است. همچنین، صفحات ۱۰۵ و ۱۱۴ نسخه را نگاه کنید؛ ظاهراً خط محمد بن خاتون عاملی هستند.

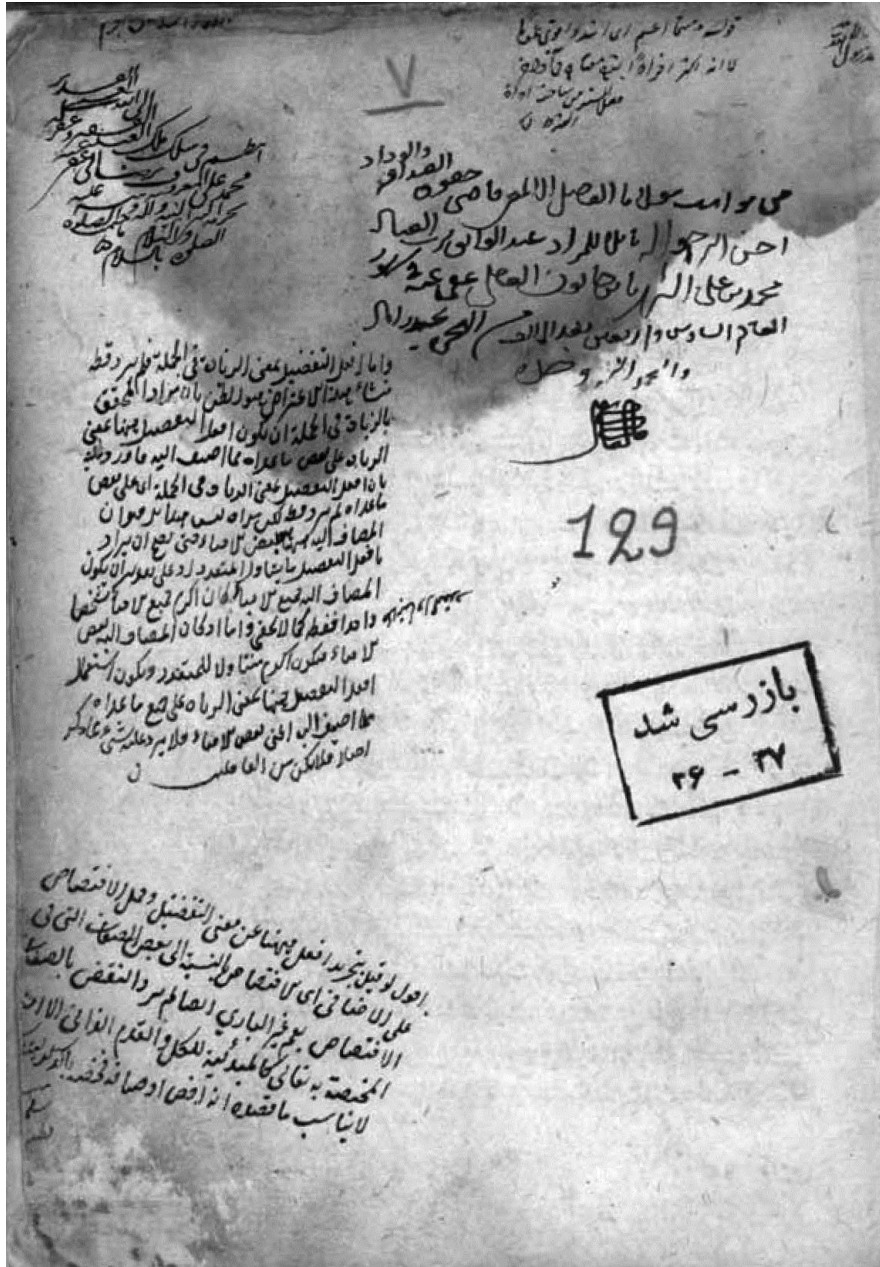
- برخی از کراسه‌های نسخه از نظر شماره‌گذاری مشوش‌اند؛ برای نمونه بین صفحات شماره ۱۱۶ تا ۱۳۰ جافتادگی شماره وجود دارد. همچنین شماره‌های تکراری و در برخی صفحات، شماره ناقص وجود دارد.

- خطیب‌زاده در دیباچه مبسوط این حاشیه شرح تجرید، از سلطان بایزید خان (فرزند سلطان مرادخان) یاد کرده است.

- نسخه حواشی بسیار در اطراف دارد. در حواشی این نسخه فقراتی از تلخیص خطیب‌زاده (گویا همان ملخص طاش کوپری‌زاده) حسن حلی، اصفهانی، شرح مواقف، جلال دوانی و نیز حاشیه‌هایی بدون امضا دیده می‌شود.

- پس از پایان کتاب و پس از دو صفحه سفید، دو صفحه از آغاز کتابی دیگر نوشته شده که گویا در حسن و فعل قبح بوده است. دو فقره نوشته نیز به خط کاتب نسخه بر همین برگ نوشته شده است.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست مجلس، مجلد سوم، ص ۲۳۰۸-۲۳۰۹.

تصویر ۸: صفحه ۳ (۷) نسخه مجلس ۱۷۴۵، حاشیه حاشیه شرح تجرید؛ یادداشت و امضای

شیخ محمد خاتون

۳-۴. قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام (مجموعه ۱، ۲، ۳)

از کتب مشهور و معروف فقهی نزد امامیه و حاوی ۶۶۰ مسئله فقهی است که شروح و حواشی بسیاری بر آن نوشته شده است. این اثر با بحث طهارت شروع شده و در بحث دیات، پایان یافته است. علامه حلی این کتاب را به درخواست و اصرار فرزندش نوشته و در آن فتاوی خودش را به طور خلاصه بیان کرده و در آخر نیز وصیت علامه به فرزندش آمده است.

مؤلف: حسن بن یوسف مطهر حلی (م ۷۲۶ق).

کد دستیابی به کتاب: ۱/۷۹۱۵۰ و ۲ و ۳.

کاتب نسخه: دو اثر اول نامشخص؛ اثر سوم (قواعد الاحکام) احمد بن جمال‌الدین.

محل کتابت: مشهدالرضا(ع).

تاریخ کتابت نسخه: ۹۷۷ق.

آغازة نسخه: (اثر اول مجموعه: حاشیه قواعد الاحکام اثر ظهیرالدین؟، ص ۲-۳) «بسمله قوله رحمه الله و لو تیقنهما متحدین متعاقبین و شک فی المتأخر... اقول المراد بالاتحاد التساوی فی العدد کطهارتین...».

انجام متن نسخه: (اثر اول مجموعه) «... عند العبد مع قلبه البضاعة و عدم الاستطاعة ظهیرالدین دام بقاءه تمت بحمدالله».

آغازة نسخه: (اثر دوم مجموعه: جامع الفوائد فی شرح خطبه القواعد اثر فخر المحققین، محمد بن حسن حلی؛ ص ۴-۵) «بسمله الحمد لله رب العالمین و الصلوه و السلام... اما بعد فقد سئلنی اجل الخلان و افضل الاخوان أن املی علیه شرح خطبه القواعد تصنیف والدی...».

۱. مجموعه‌ای است شامل حاشیه قواعد الاحکام اثر ظهیرالدین؟؛ شماره بازیابی: ۱۵۰۷۹/۱؛ جامع الفوائد فی شرح خطبة القواعد اثر محمد بن حسن حلی (فخر المحققین)، شماره بازیابی: ۱۵۰۷۹/۲؛ قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام اثر حسن بن یوسف مطهر حلی، شماره بازیابی: ۱۵۰۷۹/۳. (دو اثر اول، فقط پنج برگ ابتدای نسخه را اشغال نموده‌اند؛ و بیش از هشتصد صفحه کتاب اختصاص به قواعد الاحکام علامه حلی دارد.)

انجام متن نسخه: (اثر دوم مجموعه) «... و قد جعل لها المقاصد راو صنفا و قد جعل لها الفصول».

آغاز نسخه: (اثر سوم مجموعه: قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام اثر حسن بن یوسف مطهر حلی؛ ص ۶-۱۶۹) «بسم الله الحمد لله على سوابغ النعماء و ترادف الآلاء...».

انجام متن نسخه: (اثر سوم مجموعه) «... هذه وصیتی الیک و الله خلیقتی علیک و السلام علیک و رحمہ الله و برکاته».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: نسخ؛ تعداد صفحه: ۸۷۴؛ تعداد سطر: ۲۱؛ عناوین و نشانی‌ها (در اثر سوم) به شنگرف؛ جلد: تیماج جگری. قطع: ۲۴×۱۸ سم.

ویژگی‌های نسخه:

- در آغاز نسخه این عبارت آمده: «لو لا تصانیف العلامه لما كان للمتأخرین منه من العلم علامه».

- در برگ سوم، یادداشت‌ها و مهرهای متعدد درج شده؛ که از آن جمله، یادداشت ملکیت شیخ محمد خاتون با این عبارت: «قد انخرط فی سلک کتب العبد محمد بن علی المشتہر بابن خاتون العاملی» به همراه امضای وی به خط طغریایی وجود دارد (محمد عاملی)؛ و نیز اجازه وی به شاگردش حاجی محمد شفیع، که کتاب‌هایی را نزد ابن خاتون خوانده، آمده است؛ با این عبارت: «هو هو. ثم جعله تذکره له عند المولی الجلیل و النجل النبیل، حاجی الحرمین الشریفین، الفائز بسعادة النشأتین، صاحب الکمالات النفسیة، و جامع المکارم الانسیة لازل، کاسمه الشریف شفیعا محمداً اید و ابقاه، و جعل مستقبله خیراً من اولاه فالمامول من مکارم اسعافه و محاسن اطافه عدم نسیان مُحَبِّيه عن صفحه خاطرہ الخطیر (سیما)؟ فی خلال المباحثات و اوان المطالعات، و قراء ... بعض مباحث هذا الكتاب و اکثر مطالب شرایع الاسلام و غیره من الكتب

الدینیہ قراءۃ تحقیق و اتقان و تبیین و اذعان، ما برح موقفاً لتحصیل الکمالات و تبیین المقالات عند راقم الاحرف الداعی للدولۃ القاہرہ محمد بن علی المشتہر بابن الخاتون العاملی و الحمد لله وحده».

- یادداشت بلاغ در برخی صفحات تحریر شده است. همچنین، در ذیل سطور و هامش صفحات حاشیه نویسی دارد، برخی منقول از کتب لغت و فقهی و برخی به نشان‌های «ع ل» و «عمیدی» و «زین» و

- جدای از یادداشت تملکی ابن خاتون، یادداشت‌های تملک از محمد مدعو به صدرالدین بن محب علی تبریزی^۱ و محمدحسین(?) دیده می‌شود.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست نسخ خطی مجلس شورا، جلد ۴۲، ص ۱۱۴-۱۱۵.

۱. صدرالدین محمد بن محب علی تبریزی (م ۱۰۵۰ق)، از شاگردان معروف شیخ بهایی است و او را می‌توان از پیشاهنگان نهضت پارسی‌نگاری و ترجمه متون دینی در دوره صفویه برشمرد. تاکنون، آثار زیر که همگی ترجمه از عربی به پارسی است، از او شناخته شده است: ۱. *آداب عباسی*: ترجمه *مفتاح الفلاح* شیخ بهایی است؛ ۲. *مختصر آداب عباسی*: گزیده آداب عباسی که بیانات و حواشی شیخ بهایی را در آن نیاورده است؛ ۳. *عقاید عباسیه*: ترجمه رساله کوتاه عقاید فخریه از فخرالدین حلّی، فرزند علامه حلّی است. وی آن را به دستور شیخ بهایی به پارسی برگردانیده است؛ ۴. *ترجمه الاثنی عشریۃ الزکاتیۃ* شیخ بهایی؛ ۵. *ترجمه الاثنی عشریۃ الصلاتیۃ* شیخ بهایی؛ ۶. *ترجمه الاثنی عشریۃ الصومیۃ* شیخ بهایی؛ نوشته‌های او در دوران زندگانی استادش شیخ بهایی به رشته تحریر درآمده و چنان‌که می‌نگریم، همه آن‌ها ترجمه نگاشته‌های استاد اوست، به‌جز *عقاید عباسیه* که آن را نیز به دستور وی، به فارسی برگردانیده است (نک: عمادی حائری، محمد. ۱۳۸۰ش. *آداب عباسی*: صدرالدین محمد تبریزی (قرن ۱۱). در مجموعه میراث حدیث شیعه (دفتر هفتم). به کوشش مهدی مهریزی و علی صدرایی خویی. قم: دارالحدیث، ص ۵۱۸).

تصویر ۵: برگ سوم نسخه مجلس ۷۹۱۵۰، قواعد الاحکام اثر علامه حلی

یادداشت تملکی و اجازه‌نامه از ابن خاتون

۵-۳. مجموعه (سواد اعظم؛ شامل بیش از ۱۵۵ اثر)

مؤلف: شیخ محمد بن علی خاتون متوفی ۱۰۵۹ق (صاحب مجموعه است؛ که دستور به کتابت و جمع آثار داده است).^۱

کد دستیابی به کتاب: ۵۱۳۸.

کاتب نسخه: گوناگون (اصل نسخه توسط چندین نفر کاتب نگارش یافته، همانند محمدرضا بن مالک الاشری؛ و در زمان‌های مختلف، در صفحات سفید نیز یادداشت‌هایی توسط دیگران با خطوط و فرم مجزا اضافه شده است).

تاریخ کتابت نسخه: قرن یازدهم (تاریخ‌های متعدد کتابت دارد؛ همانند ۱۰۳۰ق، ۱۰۴۷ق، ۱۰۵۷ق و ...).

آغاز نسخه: قبل از فهرست مجدول مجموعه، رساله‌ای سه‌صفحه‌ای به خط شکسته‌نستعلیق نوشته شده که خارج از فهرست و تازه‌تر است. جدای از فهرست، اولین اثر، *حداثق الانوار فی حقایق الاسرار* است که با این عبارت آغاز شده: «بسم‌له. الحمد لله الذی انشانا بتصرفه... اما بعد چنین گوید مؤلف این کتاب... محمد الرازی... پادشاه جهان خسرو ایران و توران علاء الدنیا... ابوالمظفر تکش بن ایل ارسلان بن خوارزمشاه... و غرض از جمع این علمها بر این و ایراد آن برین تلخیص و تهذیب آن است که تا هر آن علم که رغبت بندگان حضرت اعلی در بحث آن بیشتر بود...».

انجام متن نسخه: (چون نسخه مجموعه در زمان‌های مختلف نگارش یافته و اضافاتی از دیگران نیز دارد، تعیین انجام کمی مشکل است). آخرین اثر از مجموعه، «نامه نظام‌الدین احمد ملقب به حکیم‌الملک گیلانی به فرزندان» است با شماره ۱۵۵؛ اما پس از آن نیز اشعاری نوشته شده، شعری با عنوان سؤال و با اتمام این بیت: «این مشکل دقایق پرگویی ما گدایی است...»

۱. همچنین نک: مجموعه با شماره ۹۵۴۱ کتابخانه مجلس شورای اسلامی با تاریخ کتابت ۱۲۸۷ق، که در آن اشعاری از این خاتون عاملی (۲۲ پ - ۲۹ پ) وجود دارد (فهرست مجلس، ج ۳۰، ص ۲۴۱-۲۴۲).

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: گوناگون، ولی غالباً نستعلیق؛ تعداد صفحات: حدود ۱۱۳۰ صفحه (۵۶۵ برگ)؛ تعداد سطر: گوناگون؛ کاغذ فرنگی با رنگ‌های مختلف و غالباً سفید؛ برخی عناوین و مطالب شنگرف است؛ جلد: تیماج قهوه‌ای. قطع: ۱۷×۳۰ سم، اندازه جلد: ۳۸ در ۲۴ سم. این مجموعه دارای فهرستی است با سرلوح زرین جدول بندی شده؛ که در هر خانه از جدول مزبور نام یک کتاب یا یک رساله با قید شماره نوشته شده است.

ویژگی‌های نسخه:

- مجموعه (عربی-فارسی) مفصل و بسیار مهمی است؛ جدای از آثار که در منابع دیگر هستند و تکراری هستند؛ مطالب اختصاصی از دوره قطب‌شاهیان حیدرآباد و نیز شیخ محمد خاتون و برخی از علما و بزرگان آن دوره دارد. برای نمونه، نظام‌الدین احمد ملقب به حکیم‌الملک گیلانی، اضافاتی از قبیل «رساله در خواص اهلبله» خویش را به خط خود بر این مجموعه نگارش نموده است.

- در اثر شماره ۱۴۸ (نامه‌ها)، چند نامه مرتبط با شیخ محمد خاتون است. برای نمونه، نامه شماره دهم: «مکتوبی که عالی حضرت قطب‌شاه به خدمت نواب عالم پناه شاه عباس به دست مرتب این مجموعه شیخ محمد خاتون ارسال فرموده بودند».

- در اثر شماره ۱۵۰ (دیوان)، اشعاری از ابن خاتون آمده است (نک: ص ۱۰۹۲-۱۱۰۷). آغاز دیوان: تویی چو یوسف معنی جهان اعمی را / ز مصر برده برون آ و دیده ده ما را. انجام دیوان: دشمن جاهش بود هر دم رهین رنج و غم / دوستدار دولتش حفظ خدا را در کنف / ناصرش بر جمله اعدا باد لطف ذوالجلال / حافظ ملکش پیغمبر باد و سلطان نجف.

- در انتهای اثر شماره ۱۵۳ (بخشی از دلائل‌الائمه)، کاتب نوشته است: تمت کتابه العهد، در بلده دارالمؤمنین حیدرآباد، حسب الحکم نواب علامی فهامی شیخ الاسلامی صاحب مجموعه سواد اعظم بجهت تذکر خاطر شریف مرقوم شد، و انا العبد الراجی الی رحمہ ربہ الغنی،

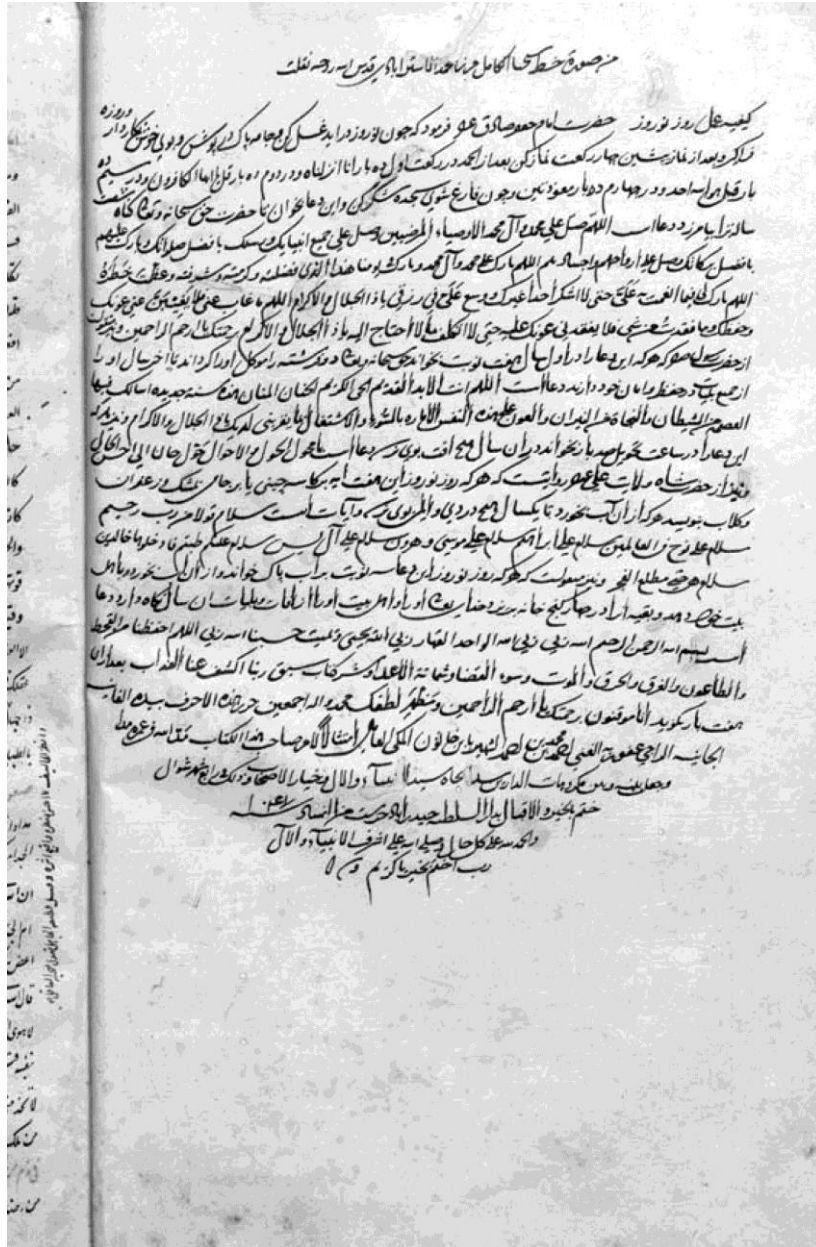
محمد رضا بن مالک الاشری النخعی القزوینی الاخباری، و کان ذلک فی اواخر شهر رجب من شهر سنه ۱۰۵۷ق راقمه محمد رضا بن مالک الاشری (نک: ص ۱۱۲۴-۱۱۲۶).

- مجموعه شامل حداقل ۱۵۵ اثر و با احتساب برخی کوتاه‌نوشت‌ها احتمالاً شامل ۱۷۷ اثر است. در فهرست مجلس، ۱۵۵ اثر به صورت مجزا فهرست شده‌اند. قبل از فهرست سه صفحه به خط شکسته‌نستعلیق زیر رساله‌ای نوشته شده؛ که خارج از فهرست و تازه‌تر است ولی چون آغاز دفتر است شماره ۱ بدان اختصاص داده شد و کتاب‌های مجموعه اصلی از شماره ۲ آغاز می‌شود.

- برخی عناوین و مطالب مجموعه عبارت‌اند از: حدائق الانوار فی حقایق الاسرار/ فخرالدین ابوعبدالله محمد بن عمر، امام فخر رازی، ص ۱۶-۱۰۰؛ شرح قصیده اسرار الحکمه/ امام ابوالعباس فضل لوکری، ص ۱۰۴-۱۳۶؛ ترجمه کتاب النفس/ بابا افضل مرقی کاشانی، ص ۱۳۸-۱۵۲. تفاحیه/ بابا افضل مرقی کاشانی، ص ۱۵۴-۱۶۰؛ الرساله النیروزیه/ شیخ الرئيس ابوعلی سینا، ص ۱۶۰-۱۶۱...؛ فرمان/ شاه‌طهماسب صفوی، ص ۱۰۴۹-۱۰۵۰؛ نامه‌ها/ شاه جهان و شاه عباس، ص ۱۰۵۲-۱۰۶۴؛ تاریخ، ص ۱۰۶۶-۱۰۸۹؛ دیوان/ ابن‌خاتون، ص ۱۰۹۲-۱۱۰۷؛ رساله فارسی سره/ موبد، ص ۱۱۱۰-۱۱۱۹؛ من کلام الشیخ الرئيس ابوعلی سینا...، ص ۱۱۲۰؛ بخشی از دلایل الائمه، ص ۱۱۲۴-۱۱۲۶؛ حکایه، ص ۱۱۲۶-۱۱۲۷؛ نامه نظام‌الدین احمد ملقب به حکیم‌الملک گیلانی به فرزندان.

- این مجموعه را شخصی (که نام خود را ننوشته) در تاریخ ۱۲۵۵ق به نورچشمی خود میرزا مهدی خان بخشیده، و در تاریخ ۱۲۹۴ق به تملک موسی‌نامی درآمده و زیر آن تاریخ و مهر بادامی شکل او هست. بعداً مجلس شورای ملی این مجموعه را از آقای هادی حائری خریداری کرده است.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ فهرست مجلس؛ مجلد هشتم، صفحه ۶۲۴۷-۶۲۹۰.

تصویر ۶: مجموعه، نسخه ۵۱۳۱ مجلس، یادداشت احمد بن محمد نعمة الله

به تاریخ ۱۰۴۶ق، ص ۳۴۳ دیجیتال

۴. برخی نسخه‌های مشکوک به انتساب بر ابن خاتون

برخی از نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس، شواهد و نشان‌های صریحی در انتساب ملکیت آن‌ها به شیخ محمد خاتون عاملی ندارند؛ ولی به قراینی جنبی می‌توان احتمال داد که ارتباطی به تملک وی یا کتابخانه او دارند، و بنابراین نیاز است تا پژوهش‌های تبارشناسی «فنی-هنری» نسبت به مشخصات فیزیکی و یا بررسی سرنخ‌های سیر انتقال این نسخ به کتابخانه مجلس انجام شود. برخی از این آثار و نسخ عبارت‌اند از:

۴-۱. ترجمه قطب‌شاهی (الأربعون حدیثاً؛ اربعین شیخ بهایی؛ شرح اربعین)

ترجمه و شرح اربعین شیخ بهایی است که در زمان حیات شیخ در حدود سال ۱۰۲۷ق نگاشته شده و ایشان هم تقریبی بر آن مرقوم داشته‌اند. ابن خاتون هر یک از احادیث را به‌طور مفصل ترجمه و اقوال مترجمان دیگر را هم نقل و شرح حال روایت و علما را نیز به‌مناسبت ذکر نموده، و در ضمن بیان مطالب، استشهاد به حکایات و اشعار نغز کرده و اثر را به سلطان محمد قطب‌شاه حیدرآباد هند اهدا نموده است.

مؤلف: محمد بن علی خاتون عاملی، مشهور به علامه فهامی شیخ محمد خاتون (م ۱۰۵۹ق).

کد دستیابی به کتاب: ۳۳۴ س.

کاتب نسخه: نامشخص.

تاریخ کتابت نسخه: ۱۰۳۷ق. چون اعداد هندی در مرور زمان متنوع‌اند؛ لازم است مشخص شود که تاریخ رقمی کتابت به کدام شکل نگارش یافته؛ فهرست‌نویس کتابخانه مجلس، تاریخ کتابت را ۱۳۰۷ق خوانده است؛ ولی بعید نیست که تاریخ ۱۰۳۴ یا ۱۰۲۷ق باشد.

آغاز نسخه: [حدود سی ورق اول فهرست است] بسم الله الرحمن الرحيم. احادیث این کتاب و آنچه در ضمن شرح هر حدیث سمت گزارش یافته است بر وجه اجمال [شروع متن اصلی] حدیث اول. ای از تو حدیث معرفت را تبیین/وی ترجمه وصف تو تنزیل مبین/گر

شکر تو آرایش عنوان نبود/ تبلیغ رسالت نکند روح امین.

انجام متن نسخه: سزاوار آن است که تصدیق‌نمایی آن جماعت را نیز در آنچه خبر می‌دهند از اسرار عالم قدوسی ملکوتی. والله وکیل علی ما نقول، عالم بحقایق الامور من المنقول و المعقول انه ولی الخیر و ملهم الصواب و بیده مفاتیح الابواب و ها انا اختتم الکلام حامد الله علی توفیق الایتمام، و مصلیا علی رسوله سید الانام و آله البررة الکرام مسلماً مستغفراً.

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: نستعلیق خوش و نسخ. تعداد صفحه: ۲۷۰ برگ؛ تعداد سطر: ۲۰ س؛ عناوین و نشانی‌ها شنگرف؛ تزیینات نسخه: جدول زر و لاجورد و شنگرف و زنگار، با سرلوح زرین (ابتدای فهرست و ابتدای متن کتاب، دارای تهذیب است)، حاشیه کاغذ سفید. جلد: تیماج سبز ضربی مقوایی با ترنج و سرترنج، زرکوب. قطع: رقعی، متن ۱۹×۹ سم، اندازه جلد: ۳۰×۲۰ سم.

ویژگی‌های نسخه:

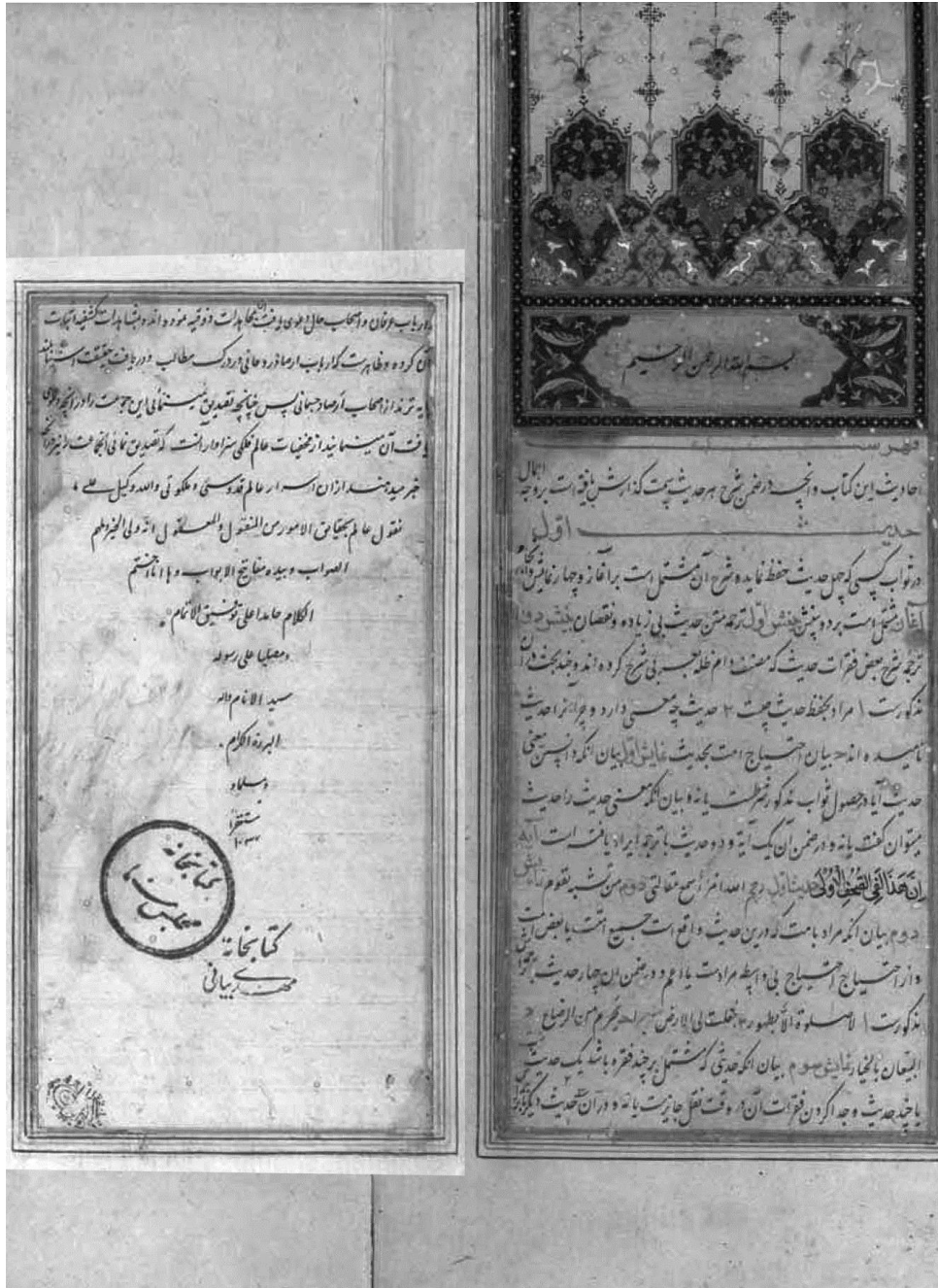
- نسخه بدون حاشیه‌نویسی است.

- خط متن فارسی به نستعلیق است و متون قرآنی در فهرست با خطی نسخ سیاه و مجزا از متن، در متن اصلی کتاب نیز، آیات قرآنی با خط نسخ و رنگ شنگرف و به صورت کاملاً مجزا نگارش یافته است.

- نسخه از جهات کتابت و رنگارنگی، نفیس است و استنساخ عادی نیست و ظاهراً به جهت سلطان یا مانند آن کتابت شده است.

نکته: اگر تاریخ کتابت نسخه ترجمه قطب‌شاهی به سال ۱۰۳۴ق درست باشد، بعید نیست که این نسخه (با کتابت نفیس و سرلوح‌های زیبا در ابتدای فهرست و ابتدای متن کتاب)، در پایان سفر شیخ محمد خاتون در اصفهان و ایران تدارک دیده شده باشد تا در بازگشت خود به حیدرآباد هند، به سلطان محمد قطب‌شاه که در همین سال وفات یافته اهدا کرده باشد.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست مجلس، مجلد یکم، ص ۱۵۹.

تصویر ۸: ترجمه قطب‌شاهی، نسخه ۳۳۴ کتابخانه مجلس، برگ اول و آخر، به تاریخ ۱۰۳۷ یا ۱۰۳۴ اق

۴-۲. مجموعه (جنگ)

جنگی است شامل منقولات گوناگون و بسیار از کتاب‌های علمی و ادبی و اخبار و احادیث و نیز نسخه‌های طبی. در میان مطالب مجموعه، چندین مطلب درباره‌ی شیخ محمد خاتون و دوران دولت قطب‌شاهی دارد.

مؤلف: نامشخص.

کد دستیابی به کتاب: ۳۴۵۷.

کاتب نسخه: نامشخص.

تاریخ کتابت نسخه: قرن یازدهم.

آغاز نسخه: مجموعه است که با چند روایت کوتاه آغاز شده: «از ابراهیم خواص آورده‌اند که گفت...»

انجام متن نسخه: مجموعه در انتها افتادگی دارد؛ برگ موجود به خطبه همام (ص ۳۰۹-۳۱۰) با این عبارت خاتمه یافته است: «... نظره عبره، و سکوته فکرة، و کلامه حکمة، مناصحا، متبادلا، متواخیا، ناصح فی السرّ و العلانیة، لا یهجر أخاه، و لا یغتابه، و لا یمکر به، و لا یأسف علی ما فاته، و لا یحزن علی ما أصابه، و لا یرجو ما لا یجوز له الرّجا، و لا یفشل فی الشدّة، و لا یبטר فی الرّخا، یمزج العلم بالحلم، و العقل بالصبر، تراہ بعیدا کسله، دائما نشاطه ...».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: خوش گوناگون، نسخ و نستعلیق، شکسته با قلم‌های مختلف؛ تعداد صفحات: ۳۱۰؛ تعداد سطر: ۲۰ (اندکی از صفحات، گوناگون)؛ کاغذ اصفهانی؛ بعضی صفحات چلیپا؛ جلد: مقوایی، تیماج مشکی. قطع: بیاض ۲۵×۱۲/۵ سم.

ویژگی‌های نسخه:

- در میان مطالب مجموعه، چندین نوشته و مطلب درباره‌ی شیخ محمد خاتون (م ۱۰۵۹ق) و

نیز جریان‌ات دوران دولت قطب‌شاهی وجود دارد؛ از آن جمله نوشته‌ای که با عنوان «از برای نواب مستطاب علامی فهامی شیخ الاسلامی به شیخ محمد پیشوا» (ص ۱۶۶-۱۶۷) فهرست شده است (شماره: ۹۳/۳۴۵۷)؛ همچنین، نامه درخواست عینک از شیخ محمد خاتون (ص ۲۰۴) و نیز نوشته‌ای که با عنوان «نامه به اسلام ملاذی شیخ محمد بن الخاتون» (ص ۲۰۵-۲۰۶) فهرست شده است (شماره: ۱۳۴/۳۴۵۷).

- برخی عناوین و مطالب مجموعه عبارت‌اند از: چند روایت کوتاه، ص ۱-۴. مقولات از کتاب مفید الانسان در معرفت مباشرت و شهوت، ص ۵؛ احکام و داوری‌های امیرالمؤمنین علی(ع)، ص ۵-۷؛ فایده نقل از کشف الاسرار، ص ۷؛ ذکر بعضی از حالات ابراهیم(ع) و کیفیت وفات آن حضرت، ص ۸-۹؛ حکایت دخمه انوشیروان عادل، ص ۹-۱۵؛ گفتاری از ابراهیم ادهم، ص ۱۵-۱۶؛ داستانی از اصمعی، ص ۱۶-۱۷؛ نسخه حکیم سلمان به جبهه میرزا خاتم بیک اعتماد، ص ۱۸؛ نسخه حب جدوار/ مرحوم میرزا محمد، ص ۱۸؛ معجون یاقوتی، ص ۱۸؛ نقل از مفید الانسان در معرفت شهوت و مباشرت، ص ۲۰؛ حکایات و روایاتی در پند و اندرز، ص ۲۱-۳۷؛ اسامی پیامبرانی که نامشان در قرآن کریم آمده، ص ۳۷-۳۹؛ نقل از کتاب حیوة الحیوان، ص ۳۹-۴۲. ... روایت و چند گفتار از حضرت امیر(ع) و چند سخن از حکما...، ص ۲۶۶-۲۶۷؛ روایتی به نقل اسحاق بن عمار درباره حقوق مؤمنان از حضرت صادق(ع)، ص ۲۶۷؛ روی ان رجلا سال الصادق(ع)، ص ۲۶۷؛ مناجات از علی بن الحسین(ع)، ص ۲۶۸-۲۷۱؛ من کلام امیرالمؤمنین(ع)، ص ۲۷۱؛ قال رسول الله من ستر مؤمنا فقد سترنی و من سترنی، ص ۲۷۱-۲۷۲. حق المؤمن علی المؤمن، ص ۲۷۲؛ انی وضعت الاربعه فی اربعه، ص ۲۷۲؛ مقادیر، ص ۲۸۲-۲۷۳؛ نسخه‌های پزشکی از پزشکان عصر صفوی در بیان داروها خواص و ساختن آنها، ص ۲۸۲-۲۹۰؛ و مماسم فی شرح، ص ۲۹۰؛ خواص اسماء الحسنی، ص ۲۹۰-۳۰۰؛ مشارق الانوار بشاره المصطفی بشیعه المرتضی، ص ۳۰۰-۳۰۱؛ از امام غزالی، ص ۳۰۱-۳۰۳؛ حدیث‌هایی از پیغمبر(ص) و ائمه شیعه(ع)، ص ۳۰۳-۳۰۹؛ خطبه همام، ص ۳۰۹-۳۱۰.

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست مجلس، مجلد ششم، ص ۴۶۱۰-۴۶۳۰.

نماید و گاه ز شرف خوب نماید و یکی بکلم صورت که در مقابل آن است
و آن را نیز اختیار نمایند که بر آن صورت چنان سخن اغوشانه و نجیب است
یکی تجلی که از فیض قدس دست است که خط بر یکا از آن تجلی
قلبی می بود و ایما ابد ابد و تجلی شهادت از فیض قدس است
بر دل بنده بخشش پس بر آن دل سخن پند پس آن صورت نمود که
تجلی شده باشد که منقبت در مصالح و مسکوت و در وقت احوال
و معارج النبوة از جبارین جدا انداخته می رود است که در غرض
رسول با مرتضی علی سخن میگفت بطریق از چون مان بیان برار باشد
کشد مردمان گفتند عجب از دور دراز است که با پر عزم خود میگوید
بر سایر ضایع شرف شده فرمود ما آنچه بکنانند آنچه نعلم محرم او بود
که جانان محرم او کشته بریزد آن کتابش خانه تبریل خازن
کنج نامند تا بیل راز در ارضای همبر راز در پریش چیدر معنی
بود که من خود با وی از کفر بلکه الله تعالی از وی فرموده روی
عالم صالح مستحق در خانه تو ای تجلی رفت و گفت چنین بر سیده که تو
خبر می ز مال خود با فردا را با استحقاق کرده و من بغایت مستحق و محراب
خواججه همان کرد و گفت من کج کفتم نامزد کوران کرده ام تو کور عالم
گفت غلط کرده که حقیقتی منم که روی از راز و مخلوقات بر نافرمانی
مثل تجلی شتافت ام و روی از او بگرداند و خواججه از سخن او متاثر
اجتشش می دید و هر چند از دور خواست که در کرد و ناما خواججه
بجا آورد در چه قبول یافت که منظر کرمانسای کفیه العارف

تصویر ۹: مجموعه، نسخه ۳۴۵۷ کتابخانه مجلس، ص ۲۰۴، درخواست عینک از شیخ محمد خاتون

۳-۴. مجموعه (جنگ شعر و ...)

جنگی است شامل اشعار شاعران مختلف و نیز منقولات گوناگون و برخی نامه‌ها. در میان مطالب مجموعه، چندین مطلب درباره شیخ محمد خاتون و دوران دولت قطب‌شاهی وجود دارد.

مؤلف: نامشخص.

کد دستیابی به کتاب: ۱۳۹۳۴.

کاتب نسخه: مختلف.

تاریخ کتابت نسخه: قرن یازدهم (حدود سال‌های ۱۰۴۰ق تا ۱۰۴۸ق).

آغاز نسخه: مجموعه است؛ افتادگی از ابتدا دارد و نیز صفحه اول موجود در ترمیم پنهان شده است. آغاز متن موجود با حکایت‌هایی از جامع الحکایات شروع شده با این عبارت «... بدست هر که دانست که حق سبحانه تعالی در آفرینش غلط نکرده از...».

انجام متن نسخه: مجموعه است؛ که با ابیاتی متفرقه پایان یافته است: «بازار بتان بشکست آرام آرام / ابراهیم است و کار او بت شکستن است».

مشخصات ظاهری نسخه:

خط: نسخ چلیپا، قلم‌های مختلف دیگر نیز در برخی برگ‌ها وجود دارند؛ عناوین و برخی نشانه‌ها به سنگرف؛ تعداد صفحات: ۱۵۴ برگ؛ تعداد سطر: مختلف؛ جلد: تیماج قهوه‌ای. قطع: بیاض ۲۵×۱۴ سم.

ویژگی‌های نسخه:

- در میان مطالب مجموعه، چندین نوشته و مطلب درباره شیخ محمد خاتون (م ۱۰۵۹ق) و نیز دوران دولت قطب‌شاهی وجود دارد؛ از آن جمله، نوشته‌ای که با عنوان «رقعه از شیخ محمد خاتون به قطب‌شاه در طلب عینک» فهرست شده است (شماره ۲/۱۳۹۳۴)؛ همچنین، رقعه

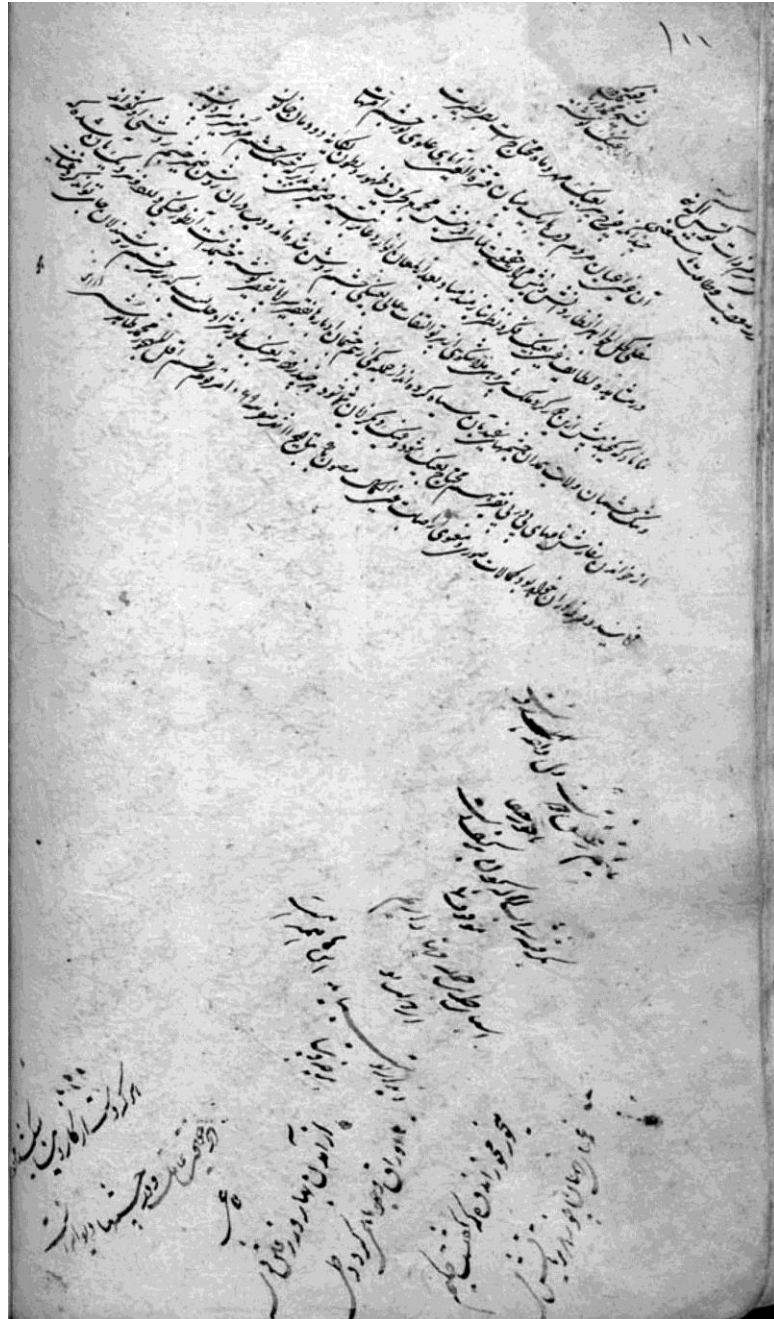
محمد طاهر شبر به شیخ محمد (خاتون) در طلب عینک (ص ۱۰۰ پ).

- رساله نهم از میر هاشم حسنی تبریزی با تاریخ ۱۰۴۰ ق برای میرزا محمد صالح؛ همچنین رساله پنجاه و چهار به خط خود شاعر که در سال ۱۰۴۸ ق برای میرزا حاج محمد نوشته است.

- برخی از عناوین و مطالب مجموعه عبارت‌اند از: ۱. حکایت‌هایی به نقل از «جامع الحکایات» و «سیر الصالحین» (ص ۱-۵ پ)؛ ۲. رقعۀ شیخ محمد خاتون به قطب‌شاه در طلب عینک، رقعۀ مظفر حسین (ص ۵ پ)؛ ۳. اشعاری از میرزا فصیحی، کاتبی، شیخ علی‌نقی، میرزا طاهر (ص ۶ ر)؛ ۴. مطالبی به نقل از کتاب نگارستان (ص ۶ پ-۱۲ ر)؛ ۵. فرهاد و شیرین اثر وحشی بافقی (ص ۱۲ پ)؛ ۶. خسرو و شیرین اثر الیاس بن یوسف نظامی (ص ۱۳ ر-۱ پ)؛ ۷. ساقی‌نامه اثر ملا محمد صوفی مازندرانی (ص ۲۲ ر-۲۳ پ)؛ ۸. دیوان اثر محمد بن یوسف اهلی شیرازی (ص ۲۳ پ-۳۱ پ)؛ ۹. منتخب ساقی‌نامه اثر نورالدین محمد ظهوری ترشیزی (ص ۳۲ پ-۵۱ پ)؛ ۱۰. دیوان (رباعیات) اثر ملا مؤمن حسین یزدی (ص ۵۲ ر-۵۸ پ)؛ ۱۱. رباعیات سبحانی (ص ۵۹ ر)؛ ۱۲. بخشی از یک نامه (۶۰ ر-۶۰ پ)؛ ۱۳. دیوان اثر خواجه حسین ثنایی مشهدی (ص ۶۱ ر-۶۲ پ)؛ ۱۴. اشعاری از شاه طاهر (ص ۶۳ پ-۶۵ پ)، میرزا فصیحی (ص ۶۶ پ) و روزبهان (ص ۶۶ پ)؛ ۱۵. ابیاتی از ظهوری، طبعی، بابافغانی، ملا حسن علی یزدی، شیخ بهایی، ابوالهاشم، عبدالواسع جبلی، سعدی، شمس‌الدین، محد صاحب قاموس، سید محمدجامه باف، کمال اسماعیل، شاهکی، افسری همدانی، قاسم بیک حالتی، طالب آملی، زمانای سالک، شکیبی، عزیزی فیروزآبادی، سید نعمت‌الله، قاضی نور، ملا طلوعی، داعی انجدانی، فضل‌ی، کفری، دده سلطان، سبحانی، رستم میرزا، اظهري دهلوی، ملا مؤمن حسین، مغربی، میرداماد، جامی، شیخ‌زاده لاهیجی (که شیخ بها غزل وی را جواب گفته است)، حکیم رکن، ملا ضیاءالدین کلانتر، خلاق المعانی، شیخ علی‌نقی، اوحدی کرمانی، نظامی، باقرای خلیل (ص ۶۷ ر-۶۸ پ)؛ ۱۶. رباعیات شیخ ابوسعید ابوالخیر (ص ۶۹ ر)؛ ۱۷. رباعیات میر مغیث نحوی (ص ۶۹ پ)؛ ۱۸. رباعیات مؤمن حسین یزدی (ص ۷۰ ر) و رباعیات مظفر حسین کاشی (ص ۷۰ ر-۷۱ پ)؛ ۱۹. رباعیات رضی آرتیمانی (ص ۷۱ ر)؛ ۲۰. اشعاری شامل رباعیات عرفی،

اشعار سید نعمت‌الله جزایری، میر والهی قمی، ملا ساقی، شیخ زاده لاهیجی، روزبه، عراقی، نزاری قهستانی، ملا وجهی، شاطر مشهدی، شیخ با یزید، رشید وطواط، ملا حاجی طبسی، مسعود سعد سلمان، خواجه شعیب، میر حیدر معمایی، مولانا شکیبی و ملا محمد امین (ص ۷۱پ)؛ ۲۱. منتخب حدیقه سنایی (ص ۷۲پ-۷۵پ)؛ ۲۲. ساقی‌نامه مرشد بروجردی (ص ۷۵پ-۷۶ر)؛ ۲۳. ساقی‌نامه اقدسی (ص ۷۶پ-۷۷ر)؛ ۲۴. محمود و ایاز، محمدحسن زلالی خوانساری (ص ۷۷پ-۷۹ر)؛ ۲۵. قصیده طالب آملی در عذرخواهی از دیانت نمایان (ص ۷۹پ-۸۰ر)؛ ۲۶. قصیده محمد جان قدسی در مدح امام رضا(ع) (ص ۸۰ر)؛ ۲۷. اشعار فخرالدین بیلغانی و شیخ ابوالقاسم (ص ۸۱ر)؛ ۲۸. مثنوی نصیرا همدانی (ص ۸۱پ)؛ ۲۹. صفات العاشقین هلالی جغتایی (ص ۸۲ر)؛ ۳۰. اشعاری شامل مثنوی شیخ ابوالقاسم کازرونی، مثنوی محمود بیک سالم، مثنوی شیخ عطار (ص ۸۲پ)؛ ۳۱. بخشی از بوستان سعدی (ص ۸۳-۸۶ر)؛ ۳۲. قضا و قدر، محمد قلی سلیم تهرانی (ص ۸۷-۸۹ر)؛ ۳۳. بخشی از قصاید دیوان سعدی شیرازی (ص ۸۹پ-۹۰پ)؛ ۳۴. دیوان اثر رضی‌الدین آرتیمانی (ص ۹۱-۹۵پ)؛ ۳۵. ساقی‌نامه اثر ارجاسب بن علی امیدی طهرانی (ص ۹۵پ-۹۷پ)؛ ۳۶. ساقی‌نامه مرشد خان بروجردی (ص ۹۸پ-۹۷پ) ... ۴۷. بخشی از غزلیات دیوان قدسی مشهدی (ص ۱۲۳-۱۲۴پ)؛ ۴۸. بخشی از دیوان میلی ترک هروی (ص ۱۲۵-۱۳۱ر)؛ ۴۹. چند بیت شعر که از جهت مولا محمد علی نوشته شده است (ص ۱۳۲ر)؛ ۵۰. مطالبی از مکاتبات قطب محیی؛ و شعری از عطار (ص ۱۳۲پ)؛ ۵۱. اشعاری نظیری، قطعه‌ای از مقامات حمیدی (ص ۱۳۳-۱۳۷پ)؛ ۵۲. دیباچه خوان خلیل = گلزار ابرهیم؛ و نورالدین محمد ظهوری ترشیزی (ص ۱۳۸-۱۴۴پ)؛ ۵۳. غزلیات و رباعیات از شعرای مختلف (ص ۱۴۴-۱۴۵پ)؛ ۵۴. اشعار محمد اکبر به خط خودش که در سال ۱۰۴۸ برای میرزا محمد نوشته است (ص ۱۴۶-۱۵۳پ)؛ ۵۵. نسخه در طریق کشیدن عرق جو (ص ۱۵۴پ)؛ ۵۶. چند بیت شعر فارسی (ص ۱۵۴پ).

منبع: ملاحظه عکس نسخه؛ نیز: فهرست مجلس، مجلد ۳۷، ص ۵۱۹-۵۲۵.

تصویر ۱۰: مجموعه، نسخه ۱۳۹۳۴ کتابخانه مجلس، ص ۱۰۳، طلب عینک از شیخ محمد

۵. جمع‌بندی

سلطان عبدالله قطب‌شاه کتابخانه شخصی شیخ محمد خاتون را از جنوب هند به ایران منتقل نمود و در اختیار ورثه ابن خاتون در شهر مشهد قرار داد. این کتابخانه را اسدالله مؤمن خاتون عاملی، با مهر و یادداشت‌هایی، در سال ۱۰۶۷ق وقف آستان قدس رضوی کرد. برای معرفی فهرست کتابخانه ابن خاتون، از طریق جست‌وجو در فهرس مختلف، فهرستی تنظیم و در یک مجموعه هماهنگ گردآوری شد؛ اما حدود ۲۵ نسخه خطی از ۴۰۰ نسخه وقفی اسدالله خاتون به کتابخانه قدس رضوی یافت نشد. بنابراین، تصمیم گرفته شد که در کتابخانه‌ها و فهرس دیگر، به جست‌وجوی آثار و نسخ مرتبط با شیخ محمد خاتون پرداخته شود. در این میان، نسخه‌هایی تملکی و یا مرتبط با ابن خاتون، در کتابخانه مجلس شورای اسلامی یافت شد که شامل حدود پنج نسخه تملکی و سه نسخه مشکوک به تملیک از ابن خاتون هستند؛ که جدای از نسخه‌های مجموعه و گوناگون، این آثار شناسایی شده به موضوع فقه اختصاص دارند و مشخص نیست که چگونه به کتابخانه مجلس منتقل شده‌اند؛ این نسخه‌ها عبارت‌اند از:

۱. *برهان السداد فی شرح الارشاد*، اثر محمد بن احمد خاتون عاملی، شماره نسخه ۸۶۲۴، به تاریخ قرن ۱۱.
۲. *ترجمه قطب‌شاهی (ترجمه اربعین شیخ بهایی)*، اثر محمد خاتون عاملی، نسخه شماره ۳۳۴ س، به تاریخ ۱۰۳۷ق.
۳. *حاشیه حاشیه شرح تجرید*، اثر محمد بن ابراهیم خطیب‌زاده، شماره نسخه ۱۷۴۵، به تاریخ قرن ۱۰.
۴. *قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام (بعلاوه: حاشیه قواعد الاحکام؛ جامع الفوائد فی شرح خطبه القواعد)*، اثر حسن بن یوسف حلی، شماره نسخه ۷۹۱۵۰، به تاریخ ۹۱۷ق.
۵. *مجموعه (التکلیفیه و آثار دیگر)*، اثر محمد بن مکی عاملی، شماره نسخه ۱۰۰۷۰، به تاریخ ۹۴۵ق.

۶. مجموعه (جنگ شعر و ...)، بی‌نام (قرن ۱۱)، شماره نسخه ۱۳۹۳۴.
۷. مجموعه (جنگ)، بی‌نام (قرن ۱۱)، شماره نسخه ۳۴۵۷.
۸. مجموعه (سواد اعظم؛ شامل بیش از ۱۵۵ مطلب)، اثر محمد بن علی خاتون عاملی، شماره نسخه ۵۱۳۸، به تاریخ قرن ۱۱.
- در بررسی نسخه‌های شناسایی شده از کتابخانه مجلس، مشاهده شد که هیچ‌یک از آن‌ها در بردارنده مهر وقف اسدالله خاتون یا حاشیه و یادداشتی از وی نیستند؛ در صورتی که تمامی نسخه‌های وقفی اسدالله مؤمن خاتون عاملی به کتابخانه آستان قدس رضوی، مهر و یادداشت وقف وی را دارند. بنابراین اکنون این سؤال مطرح می‌شود که وضعیت نسخه‌های تملکی شیخ محمد خاتون در کتابخانه مجلس، چه نسبتی با کتابخانه شخصی وی و نیز چهارصد نسخه وقفی فرزند او به آستان قدس رضوی دارند؟ در پاسخ به این پرسش، چندین احتمال مطرح است: ۱. آثار شناسایی شده مجلس، نسخه‌هایی مربوط به قبل از سفر ابن خاتون به هند هستند؛ ۲. نسخه‌های تملکی مجلس، آثار جدا افتاده در هند هستند که بعداً به ایران رسیده و غیر از مجموعه کتابخانه شیخ محمد خاتون هستند؛ ۳. آثار تملکی مجلس، نسخه‌هایی هستند که از بار کتابخانه ارسالی هند سرقت شده‌اند و مهر و یادداشت وقف از آن‌ها محو شده است؛ ۴. نسخه‌های تملکی مجلس، آثار سرقتی از کتابخانه قدس رضوی هستند که نشان‌های وقفشان از بین برده شده‌اند.

منابع

۱. ابن طیفور. (بی‌تا)، **حدایق السلاطین**. تصحیح شریف النساء انصاری. دهلی: چاپ نعمانی پریس.
۲. استادی، کاظم. (۱۴۰۲ش)، ط. شرح حال و آثار محمدعلی کربلائی مؤلف کتاب کشف

- الآیات قطب‌شاهی. مجله سفیه، شماره ۸۰ (درحال انتشار).
۳. استادی، کاظم. (۱۴۰۲ش)، ی ۱۱. بررسی تاریخ وفات شیخ محمد خاتون. مخطوط. قم: کتابخانه رضا استادی.
۴. استادی، کاظم. (۱۴۰۲ش)، ی ۵. آثار و تألیفات شیخ محمد خاتون عاملی. مخطوط. قم: کتابخانه رضا استادی.
۵. استادی، کاظم. (۱۴۰۲ش)، ی ۸. فهرست نسخ خطی وقفی اسدالله مؤمن خاتون عاملی به آستان قدس رضوی. مخطوط. قم: کتابخانه رضا استادی.
۶. افشار، ایرج، دانش پژوه، محمدتقی، و منزوی، علینقی. (۱۳۹۱ش). فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج ۸). تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
۷. بی‌نام. (قرن ۱۱). مجموعه (جنگ شعر و...). مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۱۳۹۳۴.
۸. بی‌نام. (قرن ۱۱). مجموعه (جنگ). مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۳۴۵۷.
۹. جزائری، هارون بن خمیس (قرن ۱۱). الفوائد العلیة فی شرح الاثنی عشریة. نسخه خطی. شماره ۲۵۰۹. مشهد: کتابخانه آستان قدس رضوی.
۱۰. حائری، عبدالحسین و دیگران. (۱۳۹۱ش). فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج ۱، ج ۳، ج ۶). تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
۱۱. حائری، عبدالحسین، و صدرایی خویی، علی. (۱۳۷۷ش). فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج ۳۷). تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
۱۲. حلّی، حسن بن یوسف. (۹۷۷ق). قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام (بعلاوه: حاشیه قواعد الاحکام؛ جامع الفوائد فی شرح خطبه القواعد). مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۷۹۱۵۰.
۱۳. خاتون عاملی، محمد. (۱۰۳۷ق). ترجمه قطب‌شاهی (ترجمه اربعین شیخ بهایی). مخطوط.

- تهران: کتابخانه مجلس، نسخه شماره ۳۳۴ س.
۱۴. خاتون عاملی، محمد بن احمد. (قرن ۱۱). برهان السداد فی شرح الارشاد. مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۸۶۲۴
۱۵. خاتون عاملی، محمد بن علی. (قرن ۱۱). مجموعه (سواد اعظم؛ شامل بیش از ۱۵۵ اثر). مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۵۱۳۸
۱۶. خطیب‌زاده، محمد بن ابراهیم. (قرن ۱۰). حاشیه حاشیه شرح تجرید. مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۱۷۴۵
۱۷. درایتی، مصطفی. (۱۳۹۱ش). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران. تهران: کتابخانه ملی.
۱۸. شاکری، رمضانعلی. (۱۳۸۰ش). واقفین عمده کتاب به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
۱۹. صاعدی شیرازی، نظام‌الدین احمد. (۱۹۶۱م). حدیقه السلاطین قطب‌شاهی. حیدرآباد: بی‌نا.
۲۰. عاملی، محمد بن مکی. (۹۴۵ق). مجموعه (التکلیفیه و آثار دیگر). مخطوط. تهران: کتابخانه مجلس، شماره نسخه ۱۰۰۷۰
۲۱. عزمی، راحت. (۱۹۹۲م). علامه ابن‌خاتون. حیدرآباد: باب‌العلم سوسائتی.
۲۲. علامه فلسفی، احمد. (۱۳۸۶ش). مکاتبات سلطان عبدالله قطب‌شاه. تهران: وزارت امور خارجه.
۲۳. نصرآبادی اصفهانی، محمدطاهر. (۱۳۱۷). تذکره نصرآبادی. تهران: ارمغان.
۲۴. نظری، محمود. (۱۳۹۲ش). فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج ۴۲). تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
۲۵. والازاده، ابوالفضل، و حافظیان، ابوالفضل. (۱۳۸۳ق). نگاهی به کتاب جوامع الکلام فی دعائم الاسلام. نشریه سفینه، شماره ۳، ۱۱۵-۱۳۳.